

DUBROVAČKI PEČATI SREDNJEGA VIJEKA

GREGOR ČREMOŠNIK

Skraćenice: U ovome radu skraćeni su nazivi pojedinih serija knjiga u dubrovačkom arhivu sa: Dc = *Diversa cancellariae*; Lf = *Lamenta de foris*; Lc = *Lettere e commissioni*; Ref = *Reformationes*; M = Miklosich, Mon. Serbica.

O javnim i privatnim pečatima dubrovačkim iznio je Milan Rešetar u svojoj Dubrovačkoj numizmatiki¹ sve, što se na osnovu dotada poznatog materijala moglo kazati o tome predmetu. Što nije riješio pitanje malog državnog pečata, što su mu ostali nepoznati pečati dubrovačkih knežina ili što je privatne pečate obradio tek od god. 1358. dalje, dok su uistinu poznati već od početka XIII. stoljeća, to nije krivnja na njemu, nego na nepoznatom materijalu. Pomoći Jugoslavenske akademije, za koju joj toplo blagodarim, ima se zahvaliti pronalaženje novog materijala, koji omogućuje detaljniji prikaz i javnih i privatnih dubrovačkih pečata.

Pečate se tražilo prvenstveno na listinama dubrovačkih arhiva, ali se tu našlo uvijek samo otiske dubrovačkog velikog pečata. Mnogo bogatiji, a do sada neiskorišćeni izvor pružaju pisma, koja su se sačuvala kao prilozi u knjigama raznih arhivskih serija. Nešto materijala nudi serija *Reformationes*, u čijim se najstarijim knjigama nalazi veći broj pisama, ali mnoga od njih bez pečata, tako na pr. u knj. 12. dva pisma, u knj. 17. čak tri pisma bez pečata i t. d. Nešto više sadrži serija *Lettere e commissioni*, ali samo knjige 8., 9. i 12. (godine 1420-1440), sve ostale knjige su bez pisama kao priložaka. Pošto sama knjiga 9. iz god. 1423.—27. sadrži 12 priloženih pisama što dubrovačkih knezova iz pojedinih knežina, što konzula iz Novog Brda, Srebrenice i t. d., to izgleda kao gotovo sigurno, da su i ostale knjige imale mnogobrojne priloge, ali su ti valjda izdvojeni iz knjiga i čuvani napose, te se može nadati, da će se s vremenom pronaći. Još više pisama ima u seriji *Diversa cancellariae*, ali i od nje su knjige od 65. dalje (god. 1455/56) sasvim prazne, bez ikakvih priloga. Najizdašnije su knjige serije *Lamenta de foris*. U prve 23 knjige nalaze se 52 pisma s nekad bolje, nekad

¹ M. Rešetar, *Dubrovačka numizmatika*, Pos. izdanja Srp. kr. akad. knj. 48, Sremski Karlovcí 1924, str. 551 sl.

lošije sačuvanim pečatima. No, od knjige 24. (god. 1451) dalje postaju i Lamenta de foris prazna.

Na osnovi materijala, pokupljenog iz navedenih arhivskih knjiga, može se u znatnoj mjeri popuniti poznavanje ove zanimljive grane naše materijalne kulture Srednjega vijeka.

Veliki pečat dubrovačke općine nalazi se na listinama nekada kao viseći, nekada (kao natisnuti (impressum).² Kod visećih pečata tipar (kalup) utisnut je bez izuzetka izravno u vosak, dok je kod natisnutih pečata gotovo isto tako bez izuzetka utisnut, odnosno udaren na papir, koji je, nakvašen, položen preko vrućega voska. Veliki izuzetak je, da se kod natisnutog pečata tipar udara izravno na vosak, iako toga nekada ima (na pr. pečat knežine otokâ iz god. 1393; v. str. 41.). Kada se polaže papir preko voska i tipar udara na papir, ispadaju otisci tipara ponešto nejasni: onda, ako se tipar udario, odnosno utisnuo pažljivo i brižljivo, a to je rijedak slučaj. Obično se tipar udario na brzu ruku i bez mnogo pažnje. Zbog toga se među našim malim pečatima, otisnutim velikom većinom na papir, nalazi relativno mali broj dobrih i razgovjetnih primjeraka. Uprkos tome moramo biti zadovoljni, što su sačuvani bar ovi, bilo i manje razgovjetni otisci.

I. JAVNI PEČATI

1. Veliki pečat dubrovačke općine

O najranijoj pojavi velikog pečata dubrovačke općine nema se Rešetarovom izlaganju što dodati. Prvi put spominje se dubrovački pečat — bez sumnje veliki — u listini od 1. VIII. 1235., što ju je izdao Dubrovnik gradu Rimini, s riječima notara »et sigillo comunis civitatis Ragusii comunivi«. ³ Rešetarova pretpostavka, da je taj pečat postojao već mnogo ranije, a da se samo slučajno spominje prvi put tek god. 1235., ne izgleda opravdana. Gradovi su uvodili pečate tek od početka XIII. stoljeća dalje, a ni Dubrovnik u tom pogledu nije izuzetak. ⁴ Ostaci toga velikog pečata sačuvani su prvi put na ugovoru Dubrovnika s Krajinjanimâ od 11. II. 1248. (M. br. 38), a sačuvani tako sretno, da se i na osnovu tih ostataka može sa svom sigurnošću konstatirati, da je to isti pečat, koji je u dobrom stanju sačuvan prvi put na ugovoru Dubrovnika s Kotorom od 5. VI. 1279. ⁵ i koji se kasnije upotrebljava sve do sredine XV. stoljeća.

² Ispor. Rešetar I, c. 557. Opširnije ću raspravljati o pojedinim načinima pričvršćivanja pečata u Južnoslavenskoj sfragistici Srednjega vijeka.

³ Isto tamo 552. Listina objavljena kod Rađonić J. Dubrovačka akta i povelje I 28.

⁴ v. pitanje o tome u mome radu »Original povelje Kulina bana« Glasnik Zemal'skog muzeja, N. S. sv. XII., Sarajevo 1957., str.: 195—213.

⁵ Rađonić, I, c. 61.

Taj dubrovački veliki pečat je čisti krug s promjerom od 5,4 cm. Između dvije ispupčene kružnice nalazi se u lijepim kapitalnim slovima nejednake visine od 4—5 mm natpis »† SIGILLUM COMUNIS RAGUSII«. U pečatnom polju nalazi se gradska kula, građena od kamenih kvadera, sa tri tornja, od kojih je središnji osjetljivo viši od obaju bočnih. Ispod središnjeg tornja nalazi se kapija, a iznad kapije lik sv. Vlaha sa aureolom oko glave i biskupskim štapom u lijevoj ruci, dok mu desna leži na prsima. Iznad lijevog tornja stoji slovo S(anctus), a iznad desnog slovo B(lasius). Ispod podnožja kule talasaju se tri vala. Simbolika sadržaja toga pečata je, kao što se vidi, savršena, isto tako je savršena i tehnička izrada tipara. Da li je to rad nekog domaćeg majstora, ili je kalup naručen negdje vani — u prvome redu bi se pomišljalo na Mletke, vrhovnog gospodara Dubrovnika — ne može se ni nađati, jer nedostaje svaki materijal za upoređenje.

Gornje riječi, da se isti veliki pečat upotrebljava bez prekida od god. 1248., kada su njegovi ostaci sačuvani prvi put, sve do druge polovine XV. stoljeća, ne smije se uzeti bukvalno. Pečat doduše ostaje isti, ali se tipar u tome razdoblju mijenja bar jedan put, ako ne i dva puta. Poslije godine 1279., kada je pečat prvi put sačuvan na dubrovačko-kotorskom ugovoru, sačuvan je slijedeći otisak tek na uputstvima, što ih dubrovačka vlada daje svojim poslanicima ugarskome kralju Ljudevitu Velikom prilikom pregovora o stupanju Dubrovnika pod vrhovnu vlast Ugarske.⁶ Opaža se, da tipar velikog pečata na toj komisiji više nije isti, kao što je bio god. 1248. ili 1279. Na tiparu javljaju se sitne razlike, koje se ipak mogu uočiti. Promjer mu sada više nije 5,4 nego 5,6 cm., sv. Vlaho postao je za gotovo jedan milimetar viši i njegov lik je vidljivo reljefniji, naprotiv tome oba su bočna tornja pri vrhu malo uža nego na starom tiparu, jednom riječju, vidi se, da tipar više nije isti, kao što je bio god. 1279. Vlada mora dakle da ga je dala nanovo napraviti negdje prije god. 1358., ali sasvim prema uzoru staroga tipara. Zlatar, odnosno graver, napravio je od staroga tipara odljevak i prema tome odljevku izradio novi, pa nije ništa neobično, da su tom prilikom pojedine sitnice za koji milimetar postale veće, pogotovo jer je stari tipar od stogodišnje upotrebe bio sigurno već istrošen. Nije isključeno, da je dubrovačka vlada između godina 1436. i 1438. dala napraviti drugi put novi tipar, ali će se o tome moći nešto pozitivno reći tek onda, ako se nađe još koji otisak njegov između 1438. i 1456. godine. Rešetarove riječi »da su baš istim (podvukao Rešetar) pečatom napravljeni i otisci uz povelje« . . . (nabraja pojedine povelje između 1279. i 1441. godine),⁷ treba dakle uzeti u tom smislu, da sadržina pečata doduše kroz cijela dva vijeka nije mijenjana, ali jedan sami tipar nije trajao tako dugo. Rešetar je mjerio dimenzije toga velikog pečata na jednom primjerku, koji je zbog načina izrade postao nešto iskrivljen — možda po istome otisku sa priznanice Dubrovnika

⁶ Ispor. Vučetić Ant., Sfragistička vrijednost pečata na komisiji Dubrovčana poslanicima u kralja Ljudevita I. 1358 g. »Srđ« 6, 1907. 130 sl.

⁷ l. c. 552.

Sandaljevoj udovici Jeleni od 13. XI. 1436., s koje ga je unio u svoju zbirku Aleksa Ivić,⁸ a na kojoj je uvinut, jer je došao u veliku grudvu od voska — te mu je ispalo, da pečat nije čisti krug, nego mu je širinski promjer za 2 mm veći od visinskog. Uistinu je pečat pravi krug, kod prvog tipara sa promjerom od 5,4 kod drugog od 5,6 cm. Budući da je Ivićeva knjiga već rijetkost, još više stoga, jer je pečat na dubrovačko-kotorskom ugovoru od 1279., kada je prvi put sačuvan u cjelini, sačuvan prilično dobro, dajemo sliku toga pečata s dubrovačko-kotorskog ugovora od 1279. na tab. I sl. 1. Uz veliki dubrovački dajemo i kotorski pečat istoga ugovora od 1279., jer je kotorski do sada uopće nepoznat, a i stoga, što je tako temeljito različit od dubrovačkog. Dok je dubrovački već pečat komune, doduše s poštovanjem zaštitnika sv. Vlaha, dotle je kotorski još sav crkveni i natpis mu glasi »SIGILLVM ECCL(esiae) [et] COMVNIS CATA[RE]NSIS« (v. sl. 2.).

Pedesetih godina XV-og stoljeća dešavaju se u Dubrovniku znatne promjene s obzirom na pečačenje, koje povlače za sobom i promjenu tipara. Povod za ove promjene dolazi izvana. Najbliži susjed Dubrovnika, herceg Stjepan, dobiva naime oko god. 1439. pravo na upotrebu crvenog voska za pečačenje — to se smatralo prerogativom samo suverenih ličnosti i vlasti — i od god. 1445. dalje zaista kao kakav pravi suveren upotrebljava za sve svoje pečate samo crveni vosak.⁹ Sa stajališta prestiža, na koji se u Srednjem vijeku polagalo ništa manje nego danas, Dubrovčanima to nije moglo biti svejedno. De facto su se Dubrovčani morali osjećati kao neovisna država. Ugarska vrhovna vlast je postojala samo nominalno, efektivno ona nije dolazila do izražaja ni na kojem polju. Dubrovnik i pod nominalnom ugarskom vrhovnom vlašću vodi sve svoje unutrašnje, a i spoljašnje poslove u potpunoj neovisnosti i suverenosti. A sada se u susjedstvu pojavljuje herceg Stjepan, vazal i bosanskog kralja, preko njega posredno i ugarskog, ujedno i tih vazal turskog sultana, i taj trostruki vazal upotrebljava crveni vosak! Dok Dubrovnik, gotovo suverena državica, mora da ostaje na istome tamnozelenom vosku, koji je karakterističan za sve balkanske krupne feudalce (Hrvatiniće, Jablaniće i t. d.)! Pogotovo ih je to moralo peći, kada su god. 1452.—1454. stajali s njime u otvorenom ratu. Radi toga su poduzeli korake, da se u tom pogledu izjednače s hercegom. To im je uspjelo i 6. V. 1456. dobiju od kralja Vladislava Postuma osim drugih znatnih povlastica, koje nisu nikada ni upotrebili, dozvolu, da se za javne pečate u buduće služe crvenim voskom »ut deinceps in sigillis publicis rubea cera servamini«.¹⁰ Na to je Vijeće umoljenih 6. IX. iste godine zaključilo, da se unaprijed sva državna akta pečate crvenim voskom.¹¹ Prvi pečat na crvenom vosku sačuvan je od jednog podređenog organa državne vlasti, naime na

⁸ Al. Ivić, Stari srpski pečati i grbovi. Knjige Matice srpske 40. Novi Sad 1910, tab. VIII br. 48.

⁹ Ispor. GZM VII, 1952, str. 290.

¹⁰ Mon. s. h. Sl. M. XXII 85.

¹¹ Rešetar I. c. 558.

1.

2.

3.

4.

5.

6.

7.

Pečati: Dubrovački veliki i kotorski iz 1279. g.; Dubrovački veliki iz 1463.; mljetski iz 1470. g. i tri mala dubrovačka iz 1442., 1443. i 1503. g.

jednom pismu konavoskog kneza Nike Palmotića od 12. I. 1457., koje je upućeno dubrovačkoj vladi.¹²

S uvođenjem crvenog voska vjerojatno je u vezi i uvođenje jednog novog velikog tipara. Izričite potvrde taj pretpostavci doduše nema, i novi veliki tipar sačuvan je prvi put tek iz god. 1463., ali je više nego vjerojatno, da je vlada htjela novu boju za pečaćenje još više istaknuti i novim pečatom, a samo je slučaj, da između podjeljivanja privilega o crvenom vosku iz god. 1456. i između 1463., kada je prvi put sačuvan, nema nijedan otisak velikog pečata, ni starog, ni novog.

Novi veliki pečat je po dimenzijama nešto manji od staroga, krug njegov mjeri samo 4,2 cm, a i inače se u sitnicama razlikuje od staroga. Natpis više ne teče između dva ispupčena kruga, jer je unutrašnji krug otpao, a vanjski više nije gladak, nego sitno zupčast (Perlschnur). Pečatno polje je u poređenju s natpisom ponešto udubljeno. U pečatnom polju nalazi se isti emblem, kao na starom pečatu, naime gradska kula sa tri tornja i kapijom pri dnu središnjeg tornja, iznad kapije diže se lik sv. Vlaha, a iznad lijevog i desnog tornja, koji su opet niži od središnjeg, stoje ista slova **S** i **B**. Izrada kule i sv. Vlaha nije tako brižljiva, kao na starome tiparu. Sitna razlika od starog tipara postoji i u tome, što se desno i lijevo od početnog križa u natpisu nalazi po jedna sitna tačka. Čini se, da su se sve ove sitne razlike potkrale majstoru graveru nehotice, i da je imao od vlade nalog, da napravi tačnu i vjernu, samo nešto manju, kopiju staroga pečata. To bi se moglo zaključiti po natpisu novog pečata, kojega su slova najčistija kopija starog. Sva su opet u obliku kapitale, kakva se u XV. stoljeću, u doba gotice, obično više nisu upotrebljavala. Najviše pada u oči, što je neobično slovo **G** (u riječima **SIGILLUM** i **RAGUSII**), koje po svome potezu naliči na brojku 6, na novome pečatu tačno kopirano po starome (v. sl. 3).

Otisak ovoga novog pečata sačuvan je nažalost samo na dva dokumenta, i to na oba kao natisnuti pečat, udaren na papir, koji je položen preko voska, te zbog toga nijedan otisak nije reljefan. Prvi se otisak nalazi na obavezi Dubrovnika udovici despota Lazara od 11. V. 1463. (Stojanović br. 742, original u arhivu Jugoslavenske akademije u Zagrebu), drugi put na obavezi Dubrovnika sinovima hercega Stjepana od 13. IX. 1466. (M 407, original u dubrovačkom arhivu), na kojoj se nalazi zajedno s pečatom hercega Vlatka.

Iako je Dubrovnik imao taj novi veliki pečat, čini se da stariji nije bačen, nego da je povremeno upotrebljavan uz novi. Rešetarova pretpostavka, da se riječi kancelara Marinka Cvjetkovića „и поставихъ наивећю печать внсѣбю“ (M str. 497) odnose na onaj stari veliki pečat bit će tačna.¹³ Nažalost ostaje to samo pretpostavka, jer je pečat na toj listini postao žrtvom onog nepoštenjaka, koji je pljačkao dubrovački arhiv još prije Miklošića. Na dokumentu je naime sačuvana samo dugačka dvobojna vrpca, ali je 18 cm ispod ruba pergamenta

¹² Pismo se čuva u Lf 30, 1457.

¹³ Rešetar I, c. 553.

makazama odrezana i pečat ukraden. Na taj je način onemogućeno, da se pozitivno konstatira što razumijeva Cvjetković pod »najvećom pečatju«, ali je sva prilika, da se radi o starome tiparu promjera 5,4, odnosno 5,6 cm. Poslije te listine od god. 1466, više nema otisaka ni starog, ni novog velikog tipara.

2. Mali pečat dubrovačke općine

Dubrovački mali pečat sačuvan je pukim slučajem, iako se on nesumnjivo upotrebljavao hiljade puta za pečačenje manje važnih stvari, kao na pr. poziva pred sud, zvaničnih naloga vlade privatnim licima, a i državnim funkcionerima u okolini i t. d. Takvih stvari s malim pečatom mora da je bilo na hiljade, ali je iz Srednjega vijeka sačuvano samo šest otisaka njegovih. Prvi put je sačuvan na pozivu rektora i sudaca od 18. IX. 1398. Simonu Buniću (de Bona), da se do iduće subote javi sudu zbog nekog posjeda u Šumetu. Na sreću Simon ili nije imao papira ili mu je bilo žao da troši svoj čisti papir za odgovor, te je odgovor, da zbog bolesti ne može doći na sud, napisao odmah na isti rektorov i sudski poziv i vratio ga dubrovačkoj vlasti. Taj dokument nalazi se sada u Dc 32 (1396—1399). Nažalost je otisak državnog malog pečata na tome pozivu tako površan i bezbrižan, da se od cijelog pečata vidi samo to, da je bio ovalnog oblika veličine oko $1,5 \times 1,7$ cm, inače ni traga ni kakvom liku ni kakvim slovima. Ipak po tome ovalu malih dimenzija vidi se, da imamo pred sobom neki dosada nepoznatiji pečat malog oblika dubrovačke državne vlasti.

Bez rješenja će ostati pitanje, kada je Dubrovnik uveo ovaj mali pečat. A priori bismo bili skloni pretpostaviti, da je postojao već mnogo prije god. 1398. kad je prvi put sačuvan, jer bi bilo prirodno, da dubrovačka vlast ima i mali pečat, kada posjeduje velikij pečat već od god. 1235. dalje. Pogotovo bi se to pretpostavljalo, jer dubrovačka vlada 5. X. 1388. naređuje, da se napravi jedan zlatni prsten mjesto dosadašnjeg srebrenog za pečat, koji drže rektori,¹⁴ a to može biti samo mali pečat. Međutim ima nekih momenata, koji prinuđuju na opreznost. Pismeno se naime razlika između velikog i malog pečata spominje tek u dubrovačkoj povelji velikom vojvodi Hrvoju od 25. II. 1399., koju Dubrovnik ovjerava svojom »zakonom velikom pečatju« (M str. 238). Spomen velikog pečata, koji uvjetuje i jedan mali pečat, razmjerno je veoma kasnog datuma.

Drugi momenat postoji u tome, što su dubrovačke knežine, kao što se čini, dobile svoje pečate, koji su od reda svi mali, tek u osamdesetim godinama XIV. stoljeća. Tako na pr. pečat stonske knežine sačuvan je prvi put tek iz god. 1282.—84., pečat knežine otokâ tek iz god. 1393., dok na pr. još god. 1366. knez otokâ Đorđić zapečaćuje jedan zvaničan dopis dubrovačkoj vladi svojim ličnim privatnim pe-

¹⁴ Rešetar I. c. 559, latinski tekst naređenja u nap. 1).

čatom (o tome v. kasnije u odjeljku o pečatima knežina). Na osnovi svega toga moglo bi se doduše uzeti kao vjerojatno, da je Dubrovnik imao svoj mali pečat koji decenij prije, nego što je iz god. 1398. prvi put faktički sačuvan. Da li mnogo decenija prije? Sasvim isključeno ni to nije, ali mnogo vjerojatno ipak nije.

I kasnije su otisci dubrovačkog malog pečata sačuvani samo pukim slučajem, ali su srećom bolji od onoga prvog iz 1398. godine. Drugi otisak malog pečata sačuvan je na pismu rektora i Malog vijeća od 27. VII. 1422. kojim se pozivlje Lonko de Tomasino u Rudniku, da bude konzul, a Maroje Stančić i Stojko Miletić, da budu suci u parnici dvaju dubrovačkih trgovaca protiv Palka Milovčića (Miloucih). Lonko sa sucima vraća originalni poziv dubrovačkoj vladi, i taj akt čuva se sada u Lf 5 (1422—23) uz list 88. Ni otisak ovoga pečata nije sačuvan najbolje, jer je lik u pečatnom polju sasvim utaban, ali se barem dobro vide uzvisine bivšeg lika, jednako i oval tipara od $1,2 \times 1,6$ cm.

Na sigurno tlo stajemo s dubrovačkim malim pečatom tek god. 1442. 11. III. 1442. naređuju rektor i suci potknezu (vicecomes) Koločepa Živku Bogulinoviću, da pozove dvojicu s Koločepa, da se odmah sutradan jave vlasti u Dubrovniku. Bogulinović vraća taj zvanični nalog i na njega piše svoj odgovor. 22. III. iste godine opet rektor i suci naređuju istome Bogulinoviću, da uzme od dvojice mornara, za koje se javilo da su napustili brod nekog Vitka Ostojića, zalog (pegno, pignus) od po 10 perpera, a Bogulinović po drugi put šalje svoj odgovor na samom zvaničnom vladinom nalogu. Oba ova akta sačuvani su u Dc 56 (1442) između listova 260^b i 271^a. Na oba dokumenta pečati su bar relativno dobro sačuvani. Ovalno udubljeni okvir od $1,25 \times 1,6$ cm okružuje lik sv. Vlaha u sjedećem stavu, s desne i s lijeve strane, čini se, da su se nalazila neka slova, ali se ona ne mogu odgonetnuti (v. sl. 5). Ovaj tipar maloga pečata izgleda da je rad istoga majstora, koji je izradio pečat konavoske knežine od god. 1441. (v. str. 45.).

I treći put je Bogulinović, kome u dubrovačkoj sfragistici svakako ide počasno mjesto, sačuvao mali pečat. Rektor sa sucima 23. IV. 1443. opet mu naime naređuje, da uzme zalog od nekog Ruska Bogoševića, a Bogulinović opet vraća originalni akt vlade i taj se sada nalazi kao prilog u Dc 57 (1443) uz list 207^a. Neočekivano nalazi se na ovome aktu otisnut sasvim drugi mali pečat. Lik sv. Vlaha u stojećem stavu, na kome se kod ovoga pečata opaža i svetački aureol i biskupski štap u lijevoj ruci, uokviren je ne samo jednim, nego s dva ovala: unutrašnjim veličine $1,25 \times 1,6$ cm, a vanjskim veličine $1,5 \times 1,8$ cm. Slova se uopće ne opaža na pečatu, ali nije isključeno, da su bila sa svake strane svečevog lika (v. sl. 6.).

Da li je između godine 1442. i 1443. promijenjen mali pečat i uveden novi tipar, ili su možda oba pečata upotrebljavani jedan uz drugog, ostat će također jedno neriješeno pitanje, jer iz slijedećih godina nema nikakvih otisaka ni od jednog ni od drugog tipara, a kada se poslije 40 godina opet pojavljuje jedan mali tipar, on je iz osnova promijenjen. Poslije godine 1443. sačuvan je naime otisak malog tipara tek na pozivu dubrovačke vlade stonskome knezu Franji Puciću od 15. X.

1484. (taj se poziv danas nalazi u arhivu u kutiji br 6), no otisak je ispao vrlo rđav. Od pojedinosti vidi se na otisku samo utabani svečev lik, osim toga je dobro sačuvana visina tipara, koja sada mjeri 2,2 cm. Širina nije sačuvana, jer je na papir naliveno tako malo voska, da širina uopće nije otisnuta, ali se po cijelome izgledu može naslutiti, da se u ovome slučaju više ne radi o ovalnome tiparu, nego o čisto okruglom. Kako dimenzije svih ostataka ovoga pečata tačno odgovaraju malome pečatu, koji je dobro sačuvan na naređenju rektora Benedetu Gunduliću od 26. II. 1503. (naređenje nalazi se u knjizi Lc 9, ali ne pripada u nju, jer knjiga sadrži godine 1423.—27!), to se i godine 1484. očito radi o istome tiparu iz godine 1503. Po ovome pečatu iz god. 1503. vidi se, da je za mali tipar već godine 1484. uzeta čista imitacija dubrovačkih novaca — dinara, samo što je promjer pečatnog tipara osjetljivo veći nego promjer kalupa za novac. Promjer mjeri 2,2 cm., lik sv. Vlaha potpuno odgovara liku na novcima, a oko oboda teče natpis, koji na dinarima nepromijenjeno glasi »S BLASIIUS — RAGUSII«,¹⁵ ali se od toga natpisa na našem pečatu opažaju samo posljednja dva slova »II« (v. sl. 7).

U svemu su dakle od malog pečata poznate tri različite vrste, naime iz god. 1442., iz god. 1443. i iz 1503., ali je dabome vjerojatno, da se tipar mijenjao između godine 1398., kada je prvi put sačuvan u nejasnim konturama, i godine 1442., kada je sačuvan u razgovjetnom obliku. Dotjeran izgled toga tipara iz god. 1442. nikako ne naliči na to, da bi se u tom slučaju radilo baš o prvome obliku dubrovačkog malog pečata, ali su sve to samo pretpostavke i ostatak će takve, dok se ne nađe koji jasniji otisak malog pečata iz ranijih godina.

3. Pečati dubrovačkih knežina

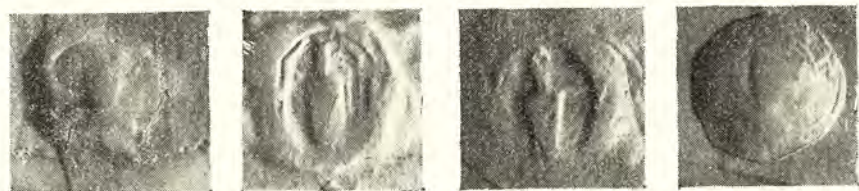
Najstarije dubrovačke knežine su one u dubrovačkoj »djedini«, t. j. knežina Zatona i Rijeke (comes Malfi et Umble), druga za Župu i Sumet (comes Breni et Juncheti) i treća za otoke Šipan, Lopud i Koločep (comes insularum Juppene, Dalafodi et Calamoti¹⁶). Od prvih dviju knežina nije se sačuvao uopće nikakav pečat, a nije ni čudo: One su tako blizu gradu, da su se sigurno svi poslovi obavljali usmeno. Sva je prilika, da tamošnji knezovi nisu ni imali pečata za pečaćenje akata. Od knežine otokâ, koje je sjedište bilo na udaljenom Šipanu, dalje od knežina teritorija, koje je Dubrovnik dobivao u toku svoga razvoja, t. j. od stonske, slanske i konavoske knežine, pečati su sačuvani.

a) Knežina otokâ. Od knežine otokâ sačuvano je u svemu osam, odnosno strogo uzevši sedam otisaka, ali od toga zamjernog broja samo dva otiska vrijede bar nešto, svi ostali otisci napravljeni

¹⁵ Rešetar I. c. knj. II, str. 113 i tab. 8 br. 9—11.

¹⁶ Ispor. Liber statutorum civ. Ragusii knj. II cap. 33.

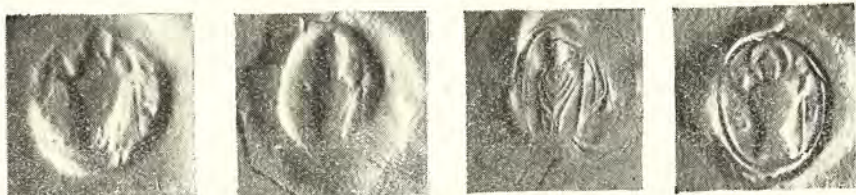

8.

9.

10.

11.

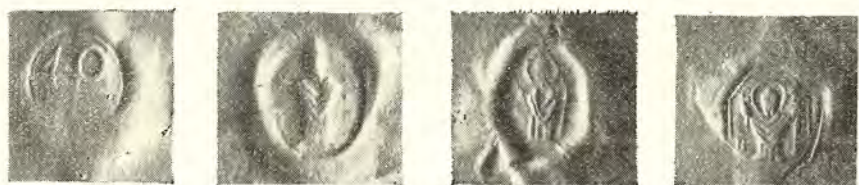

12.

13.

14.

15.

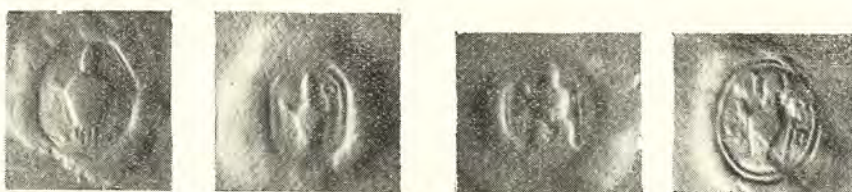

16.

17.

18.

19.

20.

21.

22.

23.

Pečati dubrovačkih knežija: dva kneza otokâ iz 1366. i 1424. g.; šipanski iz 1442., pet stonskih iz 1336., 1392., 1427., 1443. i 1493. g.; dva Trstenice iz 1426. i 1440. g.; dva iz Slana iz 1426. i 1442. g.; četiri konavoska iz 1424., 1428., 1441. i 1454. g.

su tako površno i bezbrižno, da imaju samo relativnu vrijednost, tek toliko, da se zna, da su pečati postojali.

Prvi se otisak pečata jednog kneza otokâ nalazi na izvještaju kneza Vite Đorđića (Vitta de Georgio) od 26. V. 1366, u kome na zahtjev dubrovačke vlade javlja, da imanje Divše (Diuxa), udovice Dimitrija Menčetića, iznosi 15 zlatica u vrijednosti od 9 perpera. Izvještaj knežev se nalazi u Dc 20 (1365—66) uz list 134a. Otisak na pečatu je vrlo nejasan, ali iz ono malo kontura vidi se, da pečat nije zvanični dubrovački pečat, koji bi nesumnjivo u polju imao lik sv. Vlaha, nego je to privatni pečat Đorđićev, pa ga prema tome zapravo ne bismo smjeli brojiti među pečate knezova otokâ. Pečat je kružnoga, a ne ovalnoga tipa, kakav je obično kod svih dubrovačkih malih pečata, u polju pečata razaznaje se štiti, a oko štita nejasne konture slova (v. sl. 8). Po tome privatnom pečatu moglo bi se zaključiti, da god. 1366. knežine još nemaju svojih vlastitih pečata, nego da se knezovi u slučaju potrebe, koja izgleda da nije nastupala često, služe svojim privatnim pečatom.

Slijedeći pečat knežine otokâ sačuvan je tek na izvještaju kneza Andrije Ranjine, »conte, de tre ysole«, od 14. I. 1393. o saslušanju nekog Maroja Radmanovića, a priložen je u Dc 30 (1392—93) uz list 180a. Za razliku od većine ostalih malih pečata, koji su gotovo svi otisnuti na papir položen preko voska, udaren je na ovome Ranjininu izvještaju tipar izravno na debeli sloj voska, ali su se dvije gornje trećine voska odlomile. Po sačuvanoj donjoj trećini vidi se, da je pečat knežine bio ovalnog oblika i da je u polju imao lik sv. Vlaha, od koga je sačuvan donji dio.

Još gore stoji s pečatom u izvještaju kneza Mateja Sarake od 27. VIII. 1408, o nekom dužniku, koga nije mogao uhvatiti (izvještaj se nalazi u Dc 36, 1408, uz list 79). Na pečatu vidi se samo nejasna silhueta svečeva lika, a oblina oko lika je tako nejasna, da se ne može konstatirati, da li se radi o jednom ovalu ili krugu.

Razmjerno dobro sačuvan je pečat na pismu kneza Mence Gučetića (Menze de Goze) od 22. II. 1424. u knjizi Lc 9 (1423—27) uz list 179a (u istoj knjizi postoje još tri pisma istoga kneza, ali s pečatima, koji su uopće neupotrebivi). Okvir pečata pokazuje osmerokutni oval, kakav je inače karakterističan samo za članove porodice Kosača u susjednom Humu, a u Dubrovniku se nalazi rijetko. U polju ovala je naravno lik sv. Vlaha s aureolom i biskupskim štapom. Slova se ne opazaju nikakva (v. sl. 9). Posljednji put je sačuvan taj osmerokutni oval na izvještaju kneza Mihajla Rastića od 19. VIII. 1432. u Lf 9 (1430—32) uz list 109, ali tako utaban, da se ne može konstatirati na njemu ništa drugo, nego u gornjem desnom uglu ostaci ovala i u polju nejasne konture svečeva lika.

Poslije 1432. ne javljaju se više pečati knezova otokâ, nego knezova Šipana. Polo de Resti, »conte de Zupana«, šalje 22. IX. 1440. dubrovačkoj vladi ovjerovljeni prepis nekog šipanskog ugovora od 7. IV. 1377. pisanog rukom »Presbiter Helias quondam ser Zitoleni, cancellarius

Jupane«, a prijepis zapečaćuje pečatom, na kome se isto razaznaju samo konture svečeva lika. Restićev dopis nalazi se u Dc 55 (1440—42) uz list 9. Naprotiv tome je dopis Mateja Gundulića, »conte de Zupana«, od 21. IX. 1442. u Lf 15 (1441—42) zapečaćen pečatom, koji je razmjerno dobro sačuvan. Ovaj pečat šipanskih knezova više nije osmerokutni oval, nego pravi uspravni oval dimenzija oko $1,2 \times 1,6$ cm (v. sl. 10), dakle istih dimenzija, kao što su većim dijelom i ostali dubrovački mali pečati. Svečev lik je prilično utaban, slova ne opaža se na pečatu nikakvih. Iz kasnijih godina više nema pečata knezova otokâ ili Šipana.

b) Knežina Stona. Od stonskih knezova sačuvan je prvi pečat uskoro poslije odstupanja Stona Dubrovniku sa strane kralja Dušana, naime na pismu stonskog kneza Andrije Lukarevića (Andreas de Lucarçe) iz god. 1336. priloženom sada knjizi Ref 11, ali se odmah vidi, da ni to nije nikakav zvanični dubrovački, nego privatni Lukarevićev pečat, kao ni naprijed spomenuti pečat kneza otokâ Vite Đorđića iz god. 1366. I ovaj Lukarevićev pečat je pravi krug od oko 2,2 cm promjera. Između dva koncentrična kruga teče natpis, od koga se mogu razabrati slova ANDR. Neobično na tome pečatu jeste, što je papir oko voska porezan do samoga voska, dok se inače uvijek ostavlja cijeli četverokut, koji se položio preko voska, a koji je u svima slučajevima veći od voska. U unutrašnjem krugu stoji trokutasti štiti, kojega je gornja stranica nešto udubena, protivno običaju sjeverne i zapadne Europe, gdje je gornja stranica štita u to doba obično nešto ispupčena.¹⁷ Da li je bio u štitu neki heraldički znak, ne može se konstatirati, jer je površina štita utabana, ali je to vjerovatno. (v. sl. 11.).

Drugi pečat stonskih knezova, a prvi zvanični stonski pečat, sačuvan je tek na pismu kneza Andrije Menčetića od 17. XI. 1392. u Dc 30 uz list 162b, kojim izvještava vladu, da je popisao imanje trojice udavljenika. Pečat je ovalnih dimenzija $1,6 \times 1,8$, dakle gotovo pravi krug. U polju je lik sv. Vlaha s biskupskim štapom u lijevoj ruci, dok desnu drži uzdignutu na blagoslov. Pojednosti su prilično utabane (v. sl. 12).

Opet novi pečat stonskih knezova nalazi se na pismu kneza Federika Gundulića od 14. VI. 1426. u Lc 9 uz list 128^a i na pismu stonskog kneza od 16. VII. 1427. u Lf 6 uz list 181 o nekoj parnici protiv istog bivšeg stonskog kneza Federika Gundulića. Novi tipar je pravi visoki oval $1,4 \times 2$ cm, lik svetitelja je isti kao na ranijem, samo što se na novome opaža i aureol, koji je na starome vjerovatno utaban. Slova ne opaža se ni na ovome nikakvih (v. sl. 13).

Treći, opet novi, pečat stonskih knezova sačuvan je na četiri pisma: Na dopisu kneza Nikolina de Baseglio od 16. VIII. 1442. u Dc 55 (1440—42) uz list 194^a (pečat je otpao s Baseglieva pisma i leži sada

¹⁷ Hauptmann Felix, Wappenkunde. Handbuch d. mittelalt. u. neueren Gesch. IV. München 1914, str. 12 i sl. 19—99.

uz njega), dalje na pismu kneza Pira Bunića od 17. XII. 1443, u Lc 17 (1443), pa na pismu kneza Nikole Đorđića (de Ziorze), od 1. X. 1447. u Dc 60 (1446—47) uz list 125^a, konačno na pismu kneza Ivana Gučetića od 2. XII. 1454. u Dc 64 (1454) uz list 153^a. Osim drugog pisma, onog kneza Pira Bunića, na kome je pečat razgovjetan, sva ostala tri pisma imaju pečate sačuvane u vrlo lošem stanju, tako da nisu za drugo upotrebivi, nego jedino da se može konstatirati, da se u sva četiri slučaja, dakle od godine 1442. do 1454. radi o jednom te istom tiparu. Taj tipar je oval veličine $1,5 \times 2$ cm, u polju je opet lik sv. Vlaha sa štapom. Jako padaju u oči izrazite bore odijela na tome tiparu, prsa svetiteljeva su sada 8 mm široka, dok su na ranijim tiparima bila samo po 5,5 mm. Ni na ovome tiparu ne nalaze se još nikakva slova (v. sl. 14).

Četvrti novi pečat stonskih knezova sačuvan je tek na pismu kneza Marina Đorđića (de Zorzi) od 13. VIII. 1493. (danas se pismo čuva u arhivu u kutiji br. 6), a sačuvan je bolje od svih ostalih. U ovalu od $1,2 \times 1,6$ cm stoji sv. Vlaho s biskupskim štapom u lijevoj ruci, dok desnicu drži uzdignutu na blagoslov, oko glave mu je aureol izrazitiji nego na ijednom drugom pečatu, a razlikuje se od drugih pečata po tome, što se desno i lijevo od lika nalaze poznata dubrovačka slova **S** i **B**. Tehnička izrada tipara pokazuje, da ga je gotovo sigurno pravio isti majstor, kao i pečat knežine Konavlja od 12. VIII. 1454, (ispor. sl. 15.), po čemu bismo sudili, da je ovaj stonski sačuvan doduše tek iz god. 1493, ali da je napravljen daleko ranije i da je već dulje vremena u upotrebi na Stonu. Ovaj stonski pečat iz god. 1493. s cijelim likom sv. Vlaha je najbolji dokaz za to, da naređenje dubrovačke vlade iz god. 1482., da samo rektor može upotrebljavati pečat s cijelim likom sv. Vlaha, dok ostala nadležstva i u gradu i u okolini mogu upotrebljavati samo pečate sa polovičnim likom svetitelja, nije dugo ostalo na snazi.¹⁸

Uz knežinu Stona postoji kapetanat Pelješca (capitaneus Punte, de la Ponta, nekad de Tersteniča), samostalan ured, koji također ima svoj posebni pečat. Doduše, kada na pismu kapetana Vitala Đorđića (de Zorzi) od 2. VI. 1426. u Lc 9 uz list 114 prvi put nalazimo jedno pismo pelješčkog kapetana, izgleda, da kapetanat još nema svog vlastitog pečata, jer je to pismo zapečaćeno ličnim pečatom kapetana Vitala. Pečat je krug od 1,2 cm promjera, a u polju se začudo nalaze samo početna slova njegova prezimena ZO, a pri tome slovo Z u jednom sasvim neobičnom obliku (v. sl. 16).

Pravi zvanični pečat kapetanije nalazi se tek na pismu kapetana Jakova Lukarevića (de Lucari) od 14. VII. 1440, u Lc 12 (1432. sl.) između listova 219 i 225, ali je pečat još bolje sačuvan na pismu istoga Lukarevića, »capitaneus Punte in Tarsteniča«, od 3. X. 1440. u Lf 14 (1440—41). Otisak pokazuje u ovalu od $1,3 \times 1,6$ cm lik sv. Vlaha bez aureola, s desnicom dignutom na blagoslov, dok se ni na prvom ni na

¹⁸ Rešetar I, c. 559, lat. tekst zaključka na str. 639.

drugom otisku ne može razaznati štap u njegovoj lijevoj ruci, ali ga je tipar vjerojatno imao. U oči padaju lijepo sačuvane bore na svetiteljevim prsima. Slova nema na pečatu nikakvih, ali nije isključeno, da su na tinaru postojala. (v. sl. 17). Iz kasnijih vremena nema više pisama ni pečata trsteničkih kapetana.

c) Knežina Bosanskog primorja. Kao što je opće poznato, dobiva Dubrovnik god. 1399. od bosanskog kralja Ostoje uski pojas kopna »od Kurila deri do Stona« (M str. 233), a knezovi ovoga bivšeg Bosanskog primorja nazivaju se uvijek samo Comes Slani, conte di Slano, po gradu Slanu, upravnom središtu oblasti. Pečat ove knežine sačuvan je na šest akata, a sa dva različita tipara.

Prvi otisak nalazi se tek na pismu kneza Marina Gučetića od 28. IV. 1421. u Lf 4 (1419—21) uz list 300 o nekoj krađi drveta, drugi na pismu kneza Marina Gučetića od 26. XII. 1426. u Lf 7 (1426—1428) uz list 103, a treći na pismu kneza Pavla Gučetića (vidi se, da su Gučetići sa svojim posjedima u Trstenom bili najviše zainteresirani u toj oblasti) od 2. V. 1434, o jednom sudskom postupku, koji je tekao već od 27. X. 1420, ali je jedan svjedok saslušan tek god. 1434, poslije 14 godina, te je izvještaj knežev priložen u Lf 4, koja inače obuhvataju godine 1419.—21. uz list 259. Od sva tri otiska najbolje je sačuvan drugi iz god. 1426. U ovalu od $1,1 \times 1,5$ cm nalazi se tradicionalni lik sv. Vlaha s aureolom, biskupskim štapom u lijevoj ruci, a s dignutom desnom rukom. Bore odijela na prsima i niz noge su dobro vidljive, slova nema na pečatu nikakvih. (v. sl. 18.). Na našoj slici je rub voska na mjestima uglast, ali je to ispalo slučajno; na oba druga otiska vidi se veoma razgovjetno, da je tipar pravilni uspravni oval.

Između godine 1434. i 1441. dobila je knežina Slana novi pečat, koji se nalazi prvi put otisnut na pismu kneza Nikole Sarake od 9. I. 1441. u Lf 14 (1440.—1441.), drugi put na pismu kneza Franka Đorđića (Francho de Zorzi) od 30. V. 1442. u Lf 15 (1441.—42.), a treći put na pismu kneza Ivana Sarake (Zoane de Saracha) od 1. II. 1443. u Lf 17 (1443.—44.). Najbolje je sačuvan otisak toga drugog slanskog pečata na pismu Franka Đorđića iz god. 1442. Tipar ovoga pečata opet nije više uspravni oval, nego gotovo pravilni osmerokut, jer su mu obje bočne stranice samo nešto malo dulje od gornjih ili donjih triju stranica. Tipar je 1,5 cm širok, a 1,45 cm visok (širina vidi se najbolje na našem primjerku, njegova tačna visina bolje je sačuvana na otisku iz god. 1443., na kome su inače svi detalji sačuvani mnogo lošije). U pečatnom polju nalazi se opet sv. Vlaho s jako izrazitim aureolom, s lijepo naboranim plaštom, s biskupskim štapom u lijevoj ruci, a s desnicom opet uzdignutom na blagoslov. Glavna karakteristika ovoga novog pečata stoji u tome, što je stari pečat bez slova, a na novome stoji slovo **S** iznad, a slovo **B** ispod desne ruke svetitelja (v. sl. 19). Uprkos tome što je konavoski pečat iz god. 1454. kao i stonski iz god. 1493., ovalnog oblika, dok je ovaj naš slanski pečat osmerokutnog, vidi se po svima detaljima, osobito po jako istaknutom okruglom au-

reolu i po slovima, ruka jednog te istog majstora. Ni od slanske knežine nije se poslije god. 1443. našao nikakav pečat.

d) Knežina Konavljana. Iz konavoske knežine ima sačuvanih šest otisaka pečata između godina 1424. i 1457., a među ovima otiscima ima četiri različita tipara. Otisak prvog tipara sačuvan je na dva izvještaja kneza Nikole Sarake, prvi od 24. II. 1424., drugi od 25. III. 1424. o krađi nekih volova na štetu Gojka Dunana, čovjeka Radosava Pavlovića, oba priložena u Lf 5 (1422.—24.) uz list 256. Tipar ovih dvaju pečata je osmerokut veličine $1,4 \times 1,7$ cm sa običnim sv. Vlahom, bez aureola. U donjem dijelu sa svake strane svetitelja izgleda da je bio neki natpis, ali se slova ne mogu razabrati (v. sl. 20).

Drugi pečat nalazi se na pismu kneza Ivana Crijevića (Zouan de Zrieua) od 28. VII. 1428. u Lf 7 (1426.—27.), kojim šalje u Dubrovnik pet ljudi. Tipar je doduše i na ovome pečatu osmerokut, ali se sva izrada temeljito razlikuje od ranijeg pečata. Veličina osmerokuta je samo $1,1 \times 1,3$ cm, aureola nema sv. Vlaho ni na ovom pečatu, ali je biskupski štap izrađen reljefnije nego na ijednom drugom pečatu. Slova nema nikakvih, a jedva bi bilo i mjesta za njih (v. sl. 21.).

Treći, opet novi tipar nalazi se otisnut na pismu kneza Petra Prokulovića (Piero de Proculo) od 25. VIII. 1441. u Lf 14 (1440.—41.). Tipar je čisti oval veličine $1,3 \times 1,6$ cm., sv. Vlaho je u sjedećem stavu, inače opet sa štapom u lijevoj ruci, a desnicu drži uzdignutu u vis, od aureola opažaju se samo nejasne crte. Ispod njegove desne ruke nalaze se uz rub, i to odozdo prema gore, slova »SIVS«, na drugoj strani pečata vide se tragovi slova između biskupskog štapa i ruba, a slova, logično, ne mogu biti druga nego »S BLA«. Iako je lik na pečatu sav utaban i na osnovu njegove izrade ne bi bili mogući nikakvi zaključci s obzirom na kvalitet rada, daju navedena slova, koja su izvedena neobično brižljivo i dopadljivo, naslutiti, da je pečat radio jedan od boljih majstora te struke (v. sl. 22).

Četvrti novi tipar otisnut je na pismu kneza, koji se ne navodi imenom, nego samo kao »chonte de Chanal«, od 12. VIII. 1454, o nekoj predaji žita u Dc 64 (1454) uz list 10^a. Tipar je isto čisti oval veličine $1,4 \times 1,6$ cm, u polju je opet sv. Vlaho sa svim svojim atributima, a osobito jako reljefnim aureolom. Ispod desne ruke stoji slovo **S**, ispod biskupskog štapa slovo **B**. Već ranije je u dva maha napomenuto, da je ovaj tipar djelo istoga majstora, koji je izradio stonski pečat od god. 1493. i slanski pečat od god. 1443. (v. sl. 23).

Šesti otisak konavoskog pečata na pismu kneza Nikole Palmotića od 12. I. 1457. u Lf. 30 (1457) je tako nejasan, da je inače neupotrebiv, ali je važan zbog toga, što je baš taj nejasni pečat prvi slučaj upotrebe crvenog voska na osnovi privilega kralja Ladislava iz god. 1456., kao što je napomenuto već u predgovoru (v. str. 34. i 36.). Poslije god. 1457. ni iz Konavala nema sačuvanih pečata.

e) Pečat Mljeta. Ostrvo Mljet došlo je pod dubrovačku vlast drugim načinom nego Ston, Bosansko primorje ili Konavle, te je zbog

toga sačuvalo i svoju autonomnu upravu i svoj vlastiti pečat. Prvi put sačuvan je mljetski pečat na jednom pismu u Lf. 36 po tužbi nekog Mihoča Markovića od 10. X. 1470., da mu je ukraden jedan vò u mjestu Zupan dô, a pisanom od »Pre (presbiter) Piero Garba de Antivari, capelano e canzeliero di Melida«. Pismo ovjeravaju »Ego logotenente con li zudesi de Melida metemo el nostro sigilo uxato vel consueto per meglor zerteza«. Drugi put je sačuvan na jednoj tužbi Stjepana Matkovića sa Mljeta protiv kneza Rijeke Ratka Lozice od 15. VII. 1492, a ovjerovljenoj od kancelara mljetskog i snabdjevenoj mljetskim pečatom (pismo se čuva odvojeno u dubrovačkom arhivu).

Pečat Mljeta je zacijelo unikum među našim pečatima. Tipar ima oblik pravilnog romba sa stranicama od po 4 cm, dok mu dijagonale mjere po 5,3 cm (stranice ne svršavaju u čisti šiljak, nego su na sva četiri vrha ponešto porezane!). Osim vanjskog romba ima još jedan unutrašnji sa stranicama od po 3,3 cm. Između obje crte romba teče natpis, ali se od njega zbog nerazgovjetnog otiska mogu razabrati samo mali odlomci, naime pri vrhu na jednoj strani slova »[S]IGIL«, a na drugoj strani slova »CHUB«, ostala slova ne daju nikakvog smisla. U unutrašnjem rombu nalaze se likovi triju svetaca, od desna nalijevo (u heraldičkom smislu!) sv. Nereja, sv. Ahileja i sv. Pankracija. Svi imaju aureol oko glave, a odijela lijepo naborana (na našem, inače boljem otisku, ti su nabori izbrisani, ali se na drugome, inače lošijem otisku opažaju vrlo lijepo). Iznad središnjeg sveca nalaze se u ligaturi početna slova »AR«, dakle Arileus mjesto Ahileus (kao što se i Dragutinova zadužbina zvala Arilje mjesto Ahilje), pokraj lijevog svetitelja slova »PA«, pokraj desnog nalazila su se sigurno slova »NE«, ali je na tome mjestu naliveno ispod papira tako malo voska, da su i ugaio romba, pa i slova uz svetitelja sasvim otpala. Ispod likova svetaca nalazi se drvo s granama i krunom (v. sl. 4).

Kao što se vidi, sačuvani su pečati svih dubrovačkih ustanova i nadležtava Srednjega vijeka, jedino za sada fali pečat ostrva Lastova, koje se od kraja XIII. stoljeća isto nalazi pod dubrovačkom vrhovnom vlašću, ali sa svojom autonomnom upravom i sa svojim vlastitim pečatom.¹⁹ Pregled svih malih pečata, kojih su tipare nesumnjivo radili u Dubrovniku dubrovački zlatari, pokazuje, da se gotovo u svima slučajevima radi o solidnom zanatlijskom radu. Rijetki su pečati, na kojima bi se opazala umjetnička nastojanja, težnja za kićenjem i za savršenom izradom. Kod javnih pečata toga ima vrlo malo, za razliku od pečata privatnih lica, kod kojih se nerijetko nalaze savršeni primjerci, kao što će se vidjeti u odjelku o privatnim pečatima.

¹⁹ Rešetar I, c. I 559.

R é s u m é

LES SCEAUX RAGUSAINS DU MOYEN ÂGE

I Sceaux publics

Les matériaux récemment trouvés dans les livres des Archives de Dubrovnik nous permettent de mieux connaître et de présenter d'une manière plus détaillée les sceaux ragusains publics et privés. Malheureusement, dans presque tous les cas il s'agit de sceaux empreints (impressum), qui ne sont pas produits directement par la pression sur la cire, mais en couvrant la cire encore chaude d'un papier carré humecté, sur lequel on frappe avec la matrice. De telles empreintes sur papier ont sans doute l'avantage d'être plus résistantes, mais possèdent par contre le défaut manifeste d'être très imprécises.

Le grand sceau de la commune de Dubrovnik, mentionné la première fois dans le traité avec Rimini en 1235, est conservé pour la première fois sur une charte de 1248. Avant 1358, il semble que le gouvernement ragusain a fait refaire la même matrice et, à cette occasion, son diamètre de 5,4 cm a été agrandi à 5,6 cm. Mais l'inscription et la figure de saint Blaise et de la tour municipale ne furent pas du tout modifiées. En 1456 le roi Ladislas Postumus donna à la République le droit de se servir pour le scellement de la cire rouge, ce qui était une prérogative des personnes ou corporations souveraines. Bientôt après le gouvernement se procura un nouveau grand sceau, qui est conservé sur deux chartes de 1463 et 1466. La nouvelle matrice est la copie fidèle de l'ancienne en ce qui concerne les figures sur la plaque aussi bien que l'inscription, dont lettres sont capitales et non en majuscule gothique, qui était usuelle à cette époque. Mais le diamètre du sceau est réduit à 4,2 cm seulement.

Les petits sceaux de la République de Dubrovnik n'ont pu être conservés que grâce au fait que le gouvernement avait l'habitude de donner à certaines personnes des ordres par écrit, alors que ceux à qui ces ordres étaient adressés y ajoutèrent leurs réponses et les retournèrent au gouvernement. C'est ainsi que sont conservés de l'époque 1398—1463, deux matrices ovales du petit sceau de format 1,2 : 1,6 cm. Elles contiennent toutes les deux sur leur face la figure de saint Blaise, tenant une crose épiscopale, mais elles n'ont aucune inscription. Cette matrice ovale fut remplacée avant 1484 par une autre, plus grande et ronde, de 2,2 cm de diamètre qui, par sa figure et son inscription, représente une pure imitation des dinars (grossi) ragusains.

En plus des sceaux appartenant aux autorités centrales de la République, on a conservé aussi les sceaux des comtés (comitatus) de Dubrovnik. Du plus ancien parmi ces comtés, c'est-à-dire de celui qui embrassait les îles ragusaines (comitatus insularum), on a conservé deux matrices, de l'époque entre 1393 et 1442. Ensuite, du comté de Ston, quatre matrices, de 1392 à 1493, du capitaine de Trstenica une matrice de 1440, des comtes de Slano (étroite zone de terre ferme entre Ston et Zaton, cédée à Dubrovnik par la Bosnie en 1399) deux matrices de l'époque entre 1424 et 1457. Ce sceau de 1457 fut le premier à se servir de la cire rouge, en vertu du privilège accordé à la République par le Ladislas en 1456. Tous les sceaux appartenant aux comtes ou aux comtés représentent une imitation du sceau d'Etat, par la figure de saint Blaise aussi bien que par leur format. On mentionne aussi, à la fin, le sceau de l'île autonome de Mljet, qui se trouvait sous l'autorité de Dubrovnik.